

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

ELS PLANTEJAMENTS DEL SISTEMA
EDUCATIU ALS INICIS DE L'ESPANYA
LIBERAL. (1833 - 1857).

REPRODUCCIÓ DE LA COPIA ORIGINAL DE LA BIBLIOTECA DE LA UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

TOM - I

BARTOMEU MULET TROBAT
PALMA, JULIOL - 1989

137. Idem
138. Fraile Clivillés, M.: Introducción al Derecho constitucional español. Madrid. Edit. Sucesores de Rivadeneyra-1975.
139. Constitució de 1837. "Constitucion de la Monarquia española". Promulgada el 18 de juliol de 1837. Madrid. Imp. Nacional-1837.
140. Pla Pidal-Gil de Zárate. Aquest Pla es pot trobar reproduït a Antonio Alvarez Morales: Genesis de la Universidad española contemporánea. Op. Cit. pàgs. 612-666.
141. Quintana, J.Manuel.: "Informe para proponer los medios de proceder al arreglo de los diversos ramos de la Instrucción Pública". Publicat a Obras completas. Tom XIX, Madrid, B.A.E.-1946. pàgs. 175-191.
142. "Reglamento General de la Instrucción Pública 1821". Aquest reglament es pot trobar reproduït a Historia de la Educación en España. Op. Cit. pàgs. 43-60
143. Alvarez de Morales, A.: "Los precedentes de la ley Moyano". Rev. de Educación, núm. 240 de 1975. pàgs. 5-13
144. Constitució de 1837. Op. Cit.
145. Puélliez Benítez.: "Introducción". Op. Cit. pàg. 25
146. Heredia, Antonio.: Política docente y filosofía oficial en la España del siglo XIX. Op. Cit. pàg. 115
147. Terron, Eloy.: Sociedad e Ideología en los orígenes de la España Contemporánea. Barcelona. Edit. Península-1969.
148. Alvarez de Morales, A.: "Los precedentes de la Ley Moyano". Op. Cit. pàg. 9
149. Viñao Frago, Antonio.: "Política educativa española (Siglo XIX)", a Historia de la Educación II. coordinada per Agustín Escolano. Madrid. Edit. Anaya-1985. pàgs. 286-287
150. Alvarez de Morales, A.: "Los precedentes de la Ley Moyano" Rev. de Educación, núm. 240, 1975. pàg. 10
151. Dirección General de Estudios: "Reglamento provisional de las Escuelas de Instrucción Primaria elemental". 26 de novembre de 1838. Madrid. Imp. Valgonera-1838.

152. Comelles, José Luis.: Los moderados en el poder. 1844-1854
Madrid, Edit. C.S.I.C.-1970.
153. Idem. pàg.1.
154. Seco Serrano, Carlos.: Mesonero Romanos. El escritor y su medio social. (Estudi preliminar a les obres completes de Mesonero Romanos). Madrid, Edit.: B.A.E.-1967. (Separata pàg. LV)
155. Comelles, José Luis.: Los moderados en le poder. 1844-1854
Op. Cit. Pàg. 3 i 4.
156. Vicens Vives, Jaume.: Aproximación a la Historia de España.
Madrid, Edit.: Salvat-1970. A aquest període Vicens Vives el defineix: "El gran periodo moderado (1844-1868) fue, políticamente, una época gris. Bajo la égida de la Constitución de 1845, lógicamente conservadora y censitaria, los gobiernos se fueron sucediendo, presididos realmente o tras cortinas por el general Ramón Narvaez, el espadón del moderantismo. Cuando le pareció necesario no vaciló éste en acudir a los procedimientos de una dictadura larvada en los mismos pliegos de los artículos constitucionales ..." Pàg. 145.
157. Suárez, Federico.: Génesis del Concordato de 1851. Rev. Ius Canonicum, Separata, Pamplona-1963.
El Concordat de 1851, és va convertir en llei a l'Estat espanyol el 17 d'octubre.

Aquí cal recordar que el punt del Concordat regulant el dret de l'Església a la Inspecció de l'Educació va esser conflictiu a la discussió de la Llei de Claudio Moyano de 1857.
158. Viñao Frago, A.: "Política educativa española (siglo XIX)".
Op. Cit. pàg. 287.
159. Vicens Vives, Jaume.: Industrials i Polítics del segle XIX.
Barcelona, Teide-1958.
- 159 bis. Jutglar, A. História crítica de la burguesía en Cataluña. Barcelona, Edit. Anthropos-1984. pàg. 170
160. Per entendre la pràxis parlamentària i l'evolució de les Corts, cal consultar a Juan I. Maracuello: La práctica parlamentaria en el Reinado de Isabel II. Madrid, C.D. -1986.

Per conèixer l'evolució de les Corts, en especial per saber quins foren els personatges que passaren per aquesta Institució parlamentària cal consultar l'obra de Maiz y Moratilla: Estadística del personal y vicisitudes de las Cortes y de los Ministerios de España (1833-1858). Madrid, Imp. Nacional -1858.

161. Baceló, Bartomeu.: El segle XIX a Mallorca. Ciutat de Mallorca, Edit. O.C.B., "Monografies"-1964. pàgs. 20-26.
162. Colom, Antoni J.: "Educació i cultura a la Mallorca del segle XIX. L'Institut Balear". A L'Educació a Mallorca. Aproximació Històrica. Ciutat de Mallorca, Edit. Moll-1977. pàg. 45.
163. Barceló, Bartomeu.: El segle XIX a Mallorca. Op. Cit. pàg.26
164. Balcells, Albert. (Coordinador).: Història dels Països Catalans. De 1714 a 1975. Barcelona. EDASA-1980. pàgs. 268-269.
165. Idem.)
166. Idem. pàg. 269.
167. Barreiro Fernández, X.R.: El levantamiento de 1846 y el nacimiento del galleguismo. La Coruña, Edit. Pico Sacro-1977.
168. Vilà, Josep M^a.: Els primers moviments socials a Catalunya. Barcelona, Llibreria Catalònia-1935, que ens diu: "El Diario de Barcelona del dissapte d'abril del 1854 deia, referint-se a la vaga, que era un cas insòlit i contrari als costums catalans, tenia raó eren corrents els aldarulls polítics però no els socials ..." pàg. 171.
169. Izard, Miquel.: El segle XIX. Burguesos i proletaris. Barcelona, Edit. DOPESA-1978. pàg. 88.
170. Carr, Raymond.: España. 1808-1839. Op. Cit. pàgs. 254-255.
171. Per l'abril de 1856 el Capità General de Barcelona disol les associacions obreres amb un ban, i a l'abril de 1857 les torna disoldre. Veure J. Mª Vilà.: Els primers moviments socials a Catalunya. Op. Cit. pàg. 261

172. Heredia, A.: Política docente y filosofía oficial en la España del siglo XIX. Op. Cit. pàgs. 197-226.
173. Comelles, José Luís.: Los moderados en el poder. 1844-1854. Op. Cit. pàg. 195
174. Idem pàg. 199
175. Artola, Miguel.: La burguesía revolucionaria. 1808-1869. Madrid. Edit.: Alianza-Alfaguara-1973. Idem.: Partidos y programas políticos. 1808-1936. Tom I, Madrid. Edit. Aguilar-1947. Idem.: El Modelo Constitucional español del siglo XIX. Madrid, Fundació Joan March-1979.
176. Sánchez Agesta, Luís.: Historia del Constitucionalismo español. Madrid, "Centro de Estudios Constitucionales"-1984.
177. Martí, Casimir.: "Afianzamiento y despliegue del sistema liberal". Op. Cit. pàg. 238
178. Idem. pàg. 240
 Per completar i comprendre l'evolució de les lluites carlistes cal consultar: Josep Carles Clemente: Las Guerras Carlistas. Barcelona. Edicions 62-1982. Antonio Pirala: Historia de la guerra civil y de los partidos Liberal y Carlista, refundida y aumentada por la historia de la Regencia de Espartero. 6 toms. Madrid -1968.
179. Martí, Casimir.: Idem pàg. 240
180. Idem pàg. 240
181. Idem pàg. 240. No hem d'oblidar que aquests esdeveniments són analitzats amb prou profunditat per José Luís Comellas a: Los moderados en el poder. 1844-1854. Op. Cit.
182. Artola, Miquel.: La burguesía revolucionaria. (1808-1897). Segons aquest autor el cop d'Estat de Lluís Napoleó va tenir serioses repercussions a l'Estat espanyol, Bravo Murillo va suspendre les Corts fins a finals de 1852. pàg. 222
183. Vicens Vives, Jaume.: Historia de España y América social económica. Op. Cit. pàg. 307
184. Fraile Clivellés, M .: Introducción al Derecho Constitucional español. Op. Cit. pàg. 264

185. Monlau, Pere Felip.: Higiene Industrial. ¿Qué medidas higiénicas puede dictar el Gobierno á favor de las classes obreras? Madrid, Imp. M. Rivadeneyra-1856.
186. Salerich, Joaquim.: Higiene del tejedor ó sea medios físicos y morales para evitar las enfermedades y procurar el bienestar de los obreros ocupados en hilar y tejer el algodón. Vich. Imp. Soler Hnos.-1858.
 Tant l'obra de P.F. Monlau y J. Salerich han estat editada recentment per la editorial Anthropos, Barcelona-1984. Amb un estudi preliminar d'Antoni Juglar. pàgs. 9-55.
187. Cerdà, Ildefons.: "Monografía estadística de la clase obrera de Barcelona. 1856". Teoría de la Urbanización y aplicaciones de sus principios a la reforma y ensanche de Barcelona. 2 volums. Madrid -1867. Cerdà era un liberal progressista proposava canvis estructurals a la societat. Utilitzava la tècnica com a mitjà per dur a terme una modernització del país.
188. Sánchez Albornoz, Nicolás.: España hace un siglo: Una economía dual. Madrid. Edit. Alianza Universidad-1977. pàg. Aquí podem recordar que l'any 1856 es va aprovar la desamortització general (cívica i religiosa), de Pascual Madoz, que va provocar, entre altres, la subversió a Andalusia deguda a la ocupació de terres.
189. Guillamón, Julià.: "Narcís Monturiol: la ciència i l'aventura com a mite." Rev. Serra d'Or, núm 317, febrer de l'any 1986. pàgs. 23-27. Aquest article més bé ens informa del vessant inventor de Narcís Monturiol, que del revolucionari. Ens diu "Narcís Monturiol: Monturiol com a heroi, com a personatge que sobrepasa l'infortuni amb la voluntat de demostrar la capacitat de l'home per a superar, amb la mecànica, les meravelles de la natura. L'inventor mateix contribueix poderosament a fomentar aquesta imatge.". Interessant és el llibre de Santiago Riera i Tuóls: Narcís Monturiol una vida apassionant. una obra apassionada. Barcelona, Generalitat de Catalunya-1986.
190. Sanz del Río, Julian.: "Discurso de Investidura de doctor en Filosofía." Madrid. Imp. Nacional-1856.
191. D. Cortés, José.: Ensayo sobre el catolicismo, el liberalismo y el socialismo. Madrid, Editora Nacional-1978. Adició a cura de J. Vila Selma.

Donoso Cortés fou un dels intel·lectuals més influent en el pensament del doctrinarisme moderat, però fou molt contradictori. Per comprendre el seu ideari polític veure: Ensayo sobre el catolicismo, el liberalismo y el socialismo. Madrid-1851. Donoso Cortés, aquí associa la política a la teologia i a la religió, pel que va esser un dels pensadors que més va lluitar perquè el procés de secularització, iniciat anteriorment pels liberals, no tingués una vertadera culminació, al manco en el seu temps.

192. López Garrido, Diego.: La Guardia Civil y los orígenes del Estado centralista. Op. Cit. pàg. 79
193. Sanz Díaz, Federico.: La Segunda enseñanza Oficial en el en el siglo XIX. Op. Cit. pàg. 57
194. Per entendre l'estructuració del poder centralista des del centre als poders locals cal consultar el llibre de Concepción Castro: La Revolución Liberal y los municipios españoles, 1812-1968. Madrid, Edit. Alianza-1979.
195. Gil de Zárate, Antonio.: De la Instrucción Pública en España. Op. Cit.
196. Idem. pàgs. 180-190.
197. Idem. pàg. 183 .
198. Idem. pàgs. 188-189.
199. Idem. pàg. 190. Verure també a Sanchez de la Campa: Historia filosófica de la instrucción pública de España. Tom 2, Burgos, Imp. T. Arnaiz-1874, que va criticar el centralisme de Pla de 1845 així: "...El poder Real, en 1824, fué quien, sin esfuerzos notables, secularizando habia la enseñanza sometiéndola toda á un criterio mismo y hasta marcándola toda á un criterio mismo y hasta marcándola los libros de texto: un gobierno absoluto podia en uso de sus atribuciones hacer esto; un gobierno liberal, sin faltar á su lema y á su mision, no podia hacer otro tanto sin concitarse el mismo dictado, por parte de los agraviados, que en nombre de los principios liberales aplicaban sus hombres á los que antes habian gobernado. Lucha del partido liberal contra la teocracia, segun que el gobierno se llama absoluto ó representativo, pero los procedimientos los mismos: siempre el péndulo oscilando, no isocronamente, sino en un arreglo completo, sin ley fija, sin regulador que lo eventual, que pasion ciega, que mundanal y transitorio interés". pàg. 273.
200. Gil de Zárate, Antonio.: De la Instrucción Pública en España. Op. Cit. La centralització estatàlista era justificada per Antoni Gil de Zárate quan expresava la necessitat d'aconseguir una certa uniformitat en el conjunt dels Estudis de l'Estat: "La uniformidad absoluta de textos es la paralización, la muerte: lo que debe buscarse es la variedad en la uniformidad; la uniformidad en el todo, la variedad en

las partes; así como en la naturaleza, el cuerpo del hombre tiene una misma forma para todos los individuos de la especie humana y, sin embargo, no hay dos que se asemejen entre sí, variando de razas y diferenciándose todos en sus pormenores y accidentes ...

...La buena enseñanza no consiste en que muchos niños puedan decir a la vez en todo el reino y del propio modo una misma cosa: estriba principalmente en que ejerciten su razón, aprendiendo a discurrir y a ver las cosas por sus varios aspectos para apreciarlas debidamente y responder con sentido, con inteligencia..." pág. 193.

Aquest text i altres es poden trobar parcialment reproduïts a l'obra coordinada per Angeles Galino: Textos Pedagógicos. Madrid, Edit. Narcea-1968. pàgs. 957-971.

Emilio Redondo Garcia, quan ens explica el procés de secularització a l'Estat espanyol al camp de l'ensenyament ens indica: "El 18 de septiembre de 1845 veía la luz el Plan de Estudios del Ministerio Pidal. Diez años más tarde, Gil de Zárate -eminencia gris y verdadero autor del Plan- profetizaba solemnemente: 'sea cual fuere la suerte que aguarda a la Instrucción pública en España, aquel día hará época en los anales de este ramo, que desde entonces salió del círculo estrecho y meserable a que se hallaba reducido, rompió las cadenas que le tenían atado al yugo de añejas y desacreditadas doctrinas, de vergonzosas preocupaciones, y tendió el noble vuelo hacia las regiones del verdadero saber y de la filosofía". pág. 555.

I segueix el comentari del paper que jugà Gil de Zárate al procés de secularització docent que, malgrat reconegué que al preàmbul del Pla d'Estudis de 1845 no s'havia estat suficientment explícit en aquestes qüestions de secularització veure Antonio Gil de Zárate: De la Instrucción Pública en España". Op. Cit. pàgs. 112-113. És per això que quan triomfen les tesis del Concordat de 1851, Gil de Zárate, personatge defensor de la secularització radical a l'ensenyament, queda marginat.

201. Gil de Zárate.: De la Instrucion Pública en España. Op. Cit.
202. Idem. Tom I. pág. 202
203. Idem. pàgs. 301-302

204. Reial Ordre sobre la nova organització de les Escoles Normals d'Instrucció primària del 30 de març de 1849. Compilación Legislativa de Instrucción Pública. Madrid, Imp Fontanet-1878. tom II, pàg. 773. Vegeu també el Reial Decret de Reglament orgànic de les Escoles Normals d'Instrucció Primària. "Gaceta de Madrid" 15 d'octubre de 1843. Aquest Reglament havia estat vigent pràcticament fins al 1849, però moderat per la interpretació feta després de 1845.
205. Gil de Zárate, Antonio.: De la Instrucción Pública en España. pàg. 158.
206. Idem.
207. Viñao Frago, Antonio, a Política y educación en los orígenes de la España contemporánea, ens presenta aquesta situació de la següent manera: "La sustitución del gabinete Narváez por el de Bravo Murillo en enero de 1851, el proceso de acercamiento y recociliación entre el régimen isabelino y la Iglesia, que cristalizaría en le Concordato (17 de octubre de 1851), y el repliegue y pérdida de los primeros impulsos reformadores, en especial tras los sucesos revolucionarios de 1848 en Francia, provocarían un proceso claro y decidido de decantación hacia posiciones más conservadoras en el campo de la enseñanza. Como hechos significativos de este período que duraría hasta la revolución de julio de 1854, analizaremos la integración los asuntos de instrucción pública en el Ministerio de Gracia y Justicia, el Concordato de 1851 y su legislación desarrollada sobre los seminarios, y el nuevo Reglamento de 10 de setiembre de 1852, de Ventura González, ministro de Gracia y Justicia en el gabinete de Bravo Murillo, que sería el vigente hasta la Ley Moyano de 1857.
- ...
- para que nadie tuviera dudas acerca de cual iba a ser la dirección que se imprimiría en lo sucesivo a los asuntos de instrucción pública, mucho más cuando, con motivo del cambio y por la natural oposición al mismo, se suprimió la Dirección General de Instrucción pública y Gil de Zárate cesó como director general (como compensación sería nombrado subsecretario del Ministerio de Gobernación".

208. Alvarez Morales, Antonio: "Los precedentes de la Ley Moyano" Op. Cit. 12.

Alonso Matinez va esser Minstre de Foment fins el gener de 1856 i "Vencida la Revolució, negóse el Sr. Alonso Martínez á aceptar la cartera de Gracia y Justicia, que tenia reservada, y al caer aquel Ministerio, salvador de la Reina y del País, apartóse de la política, abriendo su bufete y consagrándose á sus estudios favoritos".

Veure: A. Martínez Lage: "Necrología. Alonso Martínez". Rev. de Legislación, tom 78, 28 de febrer de 1891. pàg. 119.

Un altra projecte de llei que va firmar Alosó Martínez fou el del treball a la industria, veure Antonio Elorza: "El proyecto de ley Alonso Martínez sobre el trabajo en la industria (1855). Derecho de asociación y conflicto social en el bienio progresista". Revista de Trabajo, números 27-28. pàgs. 251-484.

Alrespecte a "La Nación" del 25 d'agost de 185 es deia: "No concemos aún las bases fundamentales del trabajo que el EL Señor Ministro de Fomento prepara para dar solución definitiva al grave problema de la crisi industrial que acaba de surgir en la provincia de Barcelona. Sabemos, sí, que el señor Alonso Martínez se halla consagrado al estudio de esta difícil., cuanto importantísima cuestión, que actualmente una de las mayores dificultades que está llamado a resolver el Gobierno actual; dificultades tanto más espinosas cuanto que una gran compilacion alimenta la peligrasísima mina del descontento fatal explosión en toda la monarquía". Compilació de textos a l'article citat d'Antonio Elorza pàg. 293. És una expressió mes de la conflictivitat laboral que es vivia a Catalunya en aquells temps.

209. Viñao Frago, Antonio: "Política educativa española (siglo XIX)". Op. Cit. pàg. 287.

210. C. (Probablement sigui Mariano Carderera): "discusion del Proyecto de Ley de Instruccion Pública". Revista de Instruccion Primaria, número 31, 1857. pàg. 17.

211. Idem Pàgs. 517-518.

212. Idem pàg. 518

213. "Constitución de la Monarquía española" de 23 de maig de 1845. Reproduïda per Enrique Tierno Galván: Leyes políticas españolas fundamentales. (1808-1978) Madrid. Edit. Tecnos-1979. pàgs. 71-77. de la "Gaceta de Madrid" de 25 de maig de 1845. (B.N.M. 2-1). També es va publicar per la Imp. Nacional. Madrid-1845.
214. Reial Decret que aprovà el Pla General d'Estudis de 17 de setembre de 1845. Reproduït a Antonio Alvarez Morales: Génesis de la Universidad española contemporanea. Madrid, edit. I.E.A.-1972. pàg. 629-666. Veure també Historia de la educación en España. M.E.C. tom II. Op. Cit. pàg.191-239
215. Clavero, Bartolomé.: Evolución histórica del constitucionalismo español. Madrid, Edit. Tecnos-1984. pàg. 65.
216. Tierno Galván, Enrique.: Leyes políticas españolas fundamentales. (1808-1978). Op. Cit. pàg. 9
217. Gómez Orfanel i Guerrero Salom.: "La Educación y la evolución histórica del Constitucionalismo español". Revista de Educación, número 253, noviembre-diciembre de 1977. pàg. 11.
218. Gil de Zárate, Antonio.: De la Instrucción Pública en España. Op. Cit. Tom I pàgs. 158-159.
219. Alvarez Morales, Antonio.: Génesis de la Universidad española contemporanea. Op. Cit.
220. Gil de Zárate, Antonio.: De la Instrucción Pública en España. Op. Cit. pàgs. 158-159
221. Idem
222. Gomez Orfanel i Guerrero Salom: "La Educación y la evolución histórica del Constitucionalismo español". Op. Cit. pàg. 11.
223. Idem.
224. Concordat de 1851. Op. Cit. Es defineix per una clara confesionalitat catòlica de l'Estat espanyol. Per exemple a l'article 1er. diu: "La religion catòlica, apostòlica y romana, que con exclusion de cualquier otro culto continua siendo la única de la nacion española, se conservará siempre de S.M. Católica con todos los derechos y prerrogativas de que deben gozar según la ley de Dios y lo dispuesto

- por los sagrados cánones". I en el segon en cosequència s'havia de parlar del paper de l'Església al sistema escolar i es plantejava que tot havia d'esser conforme a la religió catòlica. Op. Cit.
225. Peset, M. i Peset, J.L.: La Universidad española (siglos XVII XIX). Despotismo Ilustrado y Revolución Liberal. Madrid, Edit. Taurus-1974. pàg. 440.
226. Alvarez Morales, Antonio.: Genesis de la Universidad española contemporanea. Op. Cit. pàg. 176.
227. Comalada, Angel.: "La Enseñanza en España". Op. Cit. pàg. 29.
228. Reial Decret de 8 d'octubre de 1849. Veure també el Reial Decret de 30 de març de 1849, Op. Cit.
229. Reial Decret de 30 març de 1849. Op. Cit. pàgs. 774-775.
230. Bravo Murillo suprimeix el Ministeri de Comerç, Instrucció y Obras Públicas, però, amb una desició oportunista i reaccionaria, al manco conservadors, dels homes en el poder.
Per ampliar aquesta explicació cal consultar Alvarez Morales:La Génesis de la Universidad española contemporanea. Op. Cit. pàg. 177.
També veure el Aurelio Guaita: "El Ministerio de Educación y Ciencia". Rev. Temis, número 21-1967. pàg. 363.
231. Reial Decret de 30 de març de 1849. Segons Adolfo Maillo: "Historia y problemas de la Inspección de Enseñanza Primaria", Rev. Bordón, volum 84-85, "que señala una fecha trascendental en en la historia de la enseñanza primaria española porque en él se crea la Inspección y se organizan las Escuelas Normales ...". pàg. 221.
232. Alvarez Morales, Antonio.: Genesis de la Universidad española contemporanea. Op. Cit. pàg. 178.
233. Concordat Estat espanyol amb lá Sant Seu de 1851. Op. Cit. Veure "concordato celebrado entre Su Santidad y Su Magestad en Madrid el 16 de Marzo de 1851..." Palma. Imo. P. José Gelabert-1851.

que abarca comprensivamente todos los grados de la educación y que puede ser definida como una codificación burocrática del sistema ya existente más que como una reforma educativa. No representa una política liberal ni tampoco reaccionaria, sino solo principios doctrinarios y la política regalista del partido moderado, que en aquel momento ocupaba el poder". Madrid, Edit. Alianza-1971. pàg. 310.

Aquesta llei es troba a C.L.R.I.P. : "Ley general de Instrucción pública". Op. Cit. pàgs. 12-69.

Curiosament a l'Arxiu General de l'Administració de l'Estat Secció M.E.C. l'exemplar que es troba d'aquesta llei es conserva incompleta: Op. Cit.

238. "Ley de bases, autorizando al Gobierno para formar y promulgar una ley de Instrucción pública". C.L.R.I.P. Op. Cit. pàgs. 9-11. Signava el Ministre de Foment Claudio Moyano Samaniego, a més de la Reina.

239. Viñao Frago, Antonio.: Política y Educación en los orígenes de la España contemporánea. Op. Cit. pàg. 380.

240. Uns dels problemes que va tenir la llei Moyano en la seva aplicació fou que: "en primer lugar, la Ley de 1857 no se respetó enteramente, pues desde el principio encontramos diferencias con lo que en ella se disponía...", malgrat hi és produiguessin modificacions, aquestes obeien a la progressiva posada a punt de les propostes inicials, segons ens indica Federico Sanz Diaz: La Segunda Enseñanza Oficial en el Siglo XIX. Op. Cit. pàg. 243.

Inmediatament després de l'aprovació de la Llei Moyano es va d'aprovar el Pla provisional de 1857 per poder adaptar al curs 1857-1858 l'esmentada Llei. segons Federico Sanz, en conjunt, aquest Pla, va confirmar la impressió de que la Llei Moyano no pretenia sinó consolidar la reforma ja existent. Idem. pàg. 256.

Un dels crítics més radicals de la Llei Moyano fou Sanchez de la Campa a Historia filosófica de la Instrucción pública de España, Op. Cit. quan diu: "... Queriendo ser un trabajo ecléctico, no fué otra cosa que un conjunto de hechos ya probados, mas ó menos, en el terreno práctico, y donde no habian obteniendo gran éxito; aspirando á formar un todo, era un conjunto de mandatos sin unidad sistemática, sin posibilidad de estar sometido á una accion uniforme y única; y pretendiendo aparecer detallada y sus autores hombres de conocimientos prácticos, preséntase con grandes detalles que desde el primer dia quedan anulados y sin cumplimiento.

Los que algo han aprendido en Instrucción pública compren-

dieron luego que, la obra del Sr. Moyano, flaqueaba por su base, al tratar) de la Instrucción primaria. Todo lo que sea sacar á esta del mecanismo de enseñar á los niños lectura, escritura, elementos de aritmética y el catecismo de la doctrina cristiana, es pretender absurdos; y digan cuanto quieran los autores de pedagogía, y digan cuanto quieran los que desean que las escuelas primarias sean verdaderos centros de enciclopedias elementales, los hechos estaran siempre de nuestro lado". pàg. 398.

II.- ELS PLANTEJAMENTS EDUCATIUS DELS LIBERALS (1833-1845).

II. ELS PLANTEJAMENTS EDUCATIUS DELS LIBERALS (1833-1845).

En aquest capítol ens proposam analitzar quins foren els plantejaments educatius dels liberals a l'Estat espanyol, en la seva globalitat, a partir del retorn dels liberals al poder després de la caiguda de l'anomenat absolutisme monàrquic a 1833 fins a 1845, tot coincidint amb l'aprovació de la Llei Pidal-Gil de Zárate.

Però no tan sols des de la perspectiva de la construcció de l'edifici legal de l'Ensenyança organitzat pels moderats, com ens indica Esteban Medina, (1) sinó també pel conjunt de propostes que es feren a l'ambient socio-polític dels inicis del liberalisme.

No era l'Ensenyança, segons ens indica el mateix Esteban Medina, en els anys següents a la caiguda de l'absolutisme de Ferran VII, un tema que preocupàs als governants de primera fila. (2). Eren, al contrari, individus que en principi tenien poca rellevància política, els que més es preocuparen per adequar el sistema educatiu a les exigències del nou règim. Pròpiament podem anomenar a aquestes persones: marginals del poder.

Ara bé, com veurem més endavant, és en aquest període, a partir de 1834, que els poders públics es decideixen a arbitrar

normes per poder controlar el sistema educatiu, que al mateix temps intentaven reformar segons la seva pròpia concepció de la política educativa.

Ara bé, els impulsors de les noves idees educatives no eren tan sols els polítics, sinó els funcionaris dels successius governs liberals. Els aristòcrates impulsors de la política moderada, sinó també homes com Pablo Montesino (col·laborador dels diversos governs de l'època), Pere Felip Monlau, Julio Kühn, Ramón de la Sagra, etc. introduïren els mètodes, sistemes i plantejaments educatius, els quals feren possible la divulgació d'una perspectiva de futur en el món de l'Educació. Malgrat moltes d'aquestes iniciatives o informacions no es concretassin en el camp de la pràctica escolar.

D'aquests aspectes i de com en aquesta època es varen tenir uns contactes amb l'exterior, especialment en el que es refereix a mètodes i programes europeus, Elena Elizalde ens indica les diverses vies en que es dugueren a terme:

"1. A través de personajcs que, exiliados por motivos políticos, volvieron a España trayendo consigo un buen caudal de noticias e ideas del extranjero que no vacilaron en publicar.

2. A través de personajcs conocidos por sus actividades pedagógicas que fueron enviados por el Gobierno, mediante orden especial, para estudiar algun aspecto educativo en países europeos.

3. A través de personajcs que, habiendo viajado por motivos casi siempre ajenos a la pedagogía, nos informaron sobre las realidades educativas de los países visitados.

4. A través de personajes que, al menos aparentemente, no viajaron allende de nuestras fronteras; pero estaban enterados de lo que se hacía fuera de ellas.

5. A través de las traducciones de obras de filosofía y pedagogía, que dan a conocer u ocultan el nombre del autor según los casos, impresas en España o fuera de sus fronteras e introducidas más o menos clandestinamente". (3).

Només en intentar aclarir aquest repertori val la pena dedicar tota una tesi, però nosaltres procurarem tractar panoràmicament els aspectes més característics d'aquest període, tant a nivell institucional, com a nivell d'aportacions educatives amb el màxim d'informació possible.

2.1.- Els Plantejaments educatius a nivell social.

Una vegada feta la presentació global de la tesi, tan des del punt de vista de la metodologia utilitzada, com des del punt de vista d'introducció a l'època, ens pertoca concretar cada un dels aspectes estudiats, segons els criteris metodològics ja indicats als apartats anteriors.

Un primer nivell d'aquest capítol, és el social, de gran importància, ja que consideram que els polítics en el moment de projectar la seva ideologia, la seva mentalitat educativa, en la construcció del sistema educatiu, defensen el seu model educatiu des de l'òptica o amb criteris socials, més que pedagògics.

També hem considerat els vehicles amb que intel·lectuals, literats, viatgers romàntics, pedagogs, etc, transmetien les seves idees educatives i com arribaven a la societat, a través de la premsa i de les obres literàries.

En aquest apartat es pretén aclarir quin va ésser el paper de l'Església, en les seves relacions amb l'Estat espanyol, especialment en relació amb la construcció del sistema educatiu liberal burgès, en el context de lluita ideològica i política pel control de l'Educació.

Per acabar l'anàlisi d'aquest apartat es farà un intent de valoració de com quedava l'Educació, segons les

perspectives obertes pels nous corrents i política educativa. Hem de tenir en compte tots els aspectes que ens han de fer més comprensible la idea del model educatiu que es pretenia en aquells moments, dins una nova dinàmica social. Amb un enramat d'ideologies i mentalitats polítiques que provoquen el neixement dels partits polítics a l'època contemporànea a l'Estat espanyol. Fenomen que, evidentment, havia d'incidir als plantejaments educatius, si entenem que partit polític és una forma d'entendre la participació en la gestió de la cosa pública i de l'Estat per part de grups que defensen els seus interessos de classe social, o de sector de classe, i que aspiren a governar. El sistema educatiu forma part de la gestió pública com a element mentalitzador i ideològic, a més d'instructiu i formatiu del conjunt de la població de l'Estat.

Malgrat que, en el cas de la política educativa real, la incidència efectiva no s'aconsegueixi amb tota la seva possible dimensió per manca de material humà i físic, adequat per a dur-la a terme.

Des de la perspectiva oficial dels polítics de l'època són expressives les paraules de José Pareja al Congrés de Diputats a la legislatura que va de 1841 a 1842, quan diu:

"Inútil es recordar al Congreso lo importante de este proyecto de ley. Es seguro que estamos sin una ley de instrucción secundaria que pueda ponerse al alcance de nuestras necesidades en este ramo; por desgracia nos estamos sirviendo del plan de estudios de 1834,

que si bien se han hecho algunas modificaciones, éstas no han sido más que remedios inútiles que han empeorado en vez de subsanar sus defectos. Seria de desear por lo mismo que pudiese ocuparse el Congreso en esta Legislatura discutir el dictamen que se ha presentado sobre este proyecto de ley; pero no siendo posible por tener que ocuparse de otros y mas urgentes, los que hemos tenido el honor de firmar la proposicion de ley que acaba de darse deseamos que almenos se faculte al gobierno para poner en planta interinamente el proyecto tal como lo ha presentado la comision ..." (4)

El Congrés, en aquest cas, va prendre en consideració aquesta proposta i a l'apèndix número 126 figura el projecte de llei que constava d'un sol article:

"Se autoriza al gobierno para que ponga en ejecucion como ley provisional el proyecto sobre enseñanzas intermedia i superior en los términos redactados por la comision del Congreso de los Diputados. Palacio del Congreso 23 de Mayo de 1842." (5)

Era una passa més coherent amb les aspiracions de la burgesia per aconseguir un model educatiu que facilitàs la culturització del fill de la seva pròpia classe social, però provisional perquè en realitat el Pla d'estudis no arribaria fins a l'aprovació del Pidal-Gil de Zárate a 1845, quan els moderats havien conquistat el poder.

La referència legal que es feia servir fins a aquests moments és la llei de juliol de 1838, malgrat els liberals progressistes, com el senyor José Pareja, utilitzassin les seves propostes al Pla de 1824. La llei de juliol de 1838 responia a criteris del moderantisme liberal, que per altra banda reproduïa gran part de les propostes del Pla Duc de Rivas, per exemple la finançació de les escoles públiques pels ajuntaments, divisió de l'ensenyança pública en elemental i superior, normativa

per crear escoles privades, nomenament de mestres, inspecció a les escoles, i altres intents legislatius. (6).

Però, al mateix temps, és veritat que es constaten diferències amb la llei de 21 juliol de 1838 d'instrucció primària, encara que bàsicament coincideix amb l'anterior procés legislatiu, en especial amb el Pla del duc de Rivas. Es defensa una més gran centralització administrativa i de plans d'estudis des de les directrius sorgides del Govern, per tal de facilitar el control ideològic. Per exemple els nomenaments dels mestres que inicialment s'havien d'efectuar a través dels ajuntaments també havien d'esser revisats i aprovats per dos òrgans més: les comissions provincials d'Instrucció primària i en darrer terme **havien** de passar el control del Cap polític de la província. (7).

Es més, la situació desordenada en que es trobava l'ensenyança mínima i la superior va continuar a les ordres d'Espartero, malgrat l'any 1841 Infante intentàs el seu ordinament. Aquesta reestructuració administrativa, segons Viñao Frago, una vegada fracassat el Pla Infante de 1841, Espartero i el Ministeri de Governació (Gómez Becerra, 19 de maig-23 de juliol de 1843) mitjançant una sèrie de decrets inicien el procés cap a l'aprovació del Pla Pidal-Gil de Zárate.

Un d'aquests decrets, signat per Pedro Gomez de la Serna, ens resumeix aquesta evolució:

"La organizacion de la direccion general de Estudios y las atribuciones de diferente género que sobre la misma pesan, lejos de contribuir al completo desarrollo de la instruccion pública, pueden servir de rémora á su desenvolvimiento. ... Continuar en el mismo estado, prescindiendo de los inconvenientes que lleva consigo, seria una contradiccion en el Gobierno y chocar de frente con la opinion pública. Esta se ha pronunciado de una manera muy explícita contra la existencia de aquel cuerpo; y el deseo de verlo sustituido por otro sistema mas sencillo y menos costoso se ha explicado abiertamente en muchas ocasiones y por hombres de principios de gobierno bien opuestos.

En el plan general de instruccion pública decretado en 4 de Agosto de 1836, que quedó sin ejecutar por razon de las circunstancias ó en virtud de otras causas, se suprimió la direccion de Estudios, mandando que sus atribuciones ejecutivas se incorporasen en el ministerio de la Gobernacion de la Península, y que se creara un consejo especial para los negocios consultivos.

Igual reforma propuso el Gobierno á las Córtes en el proyecto de ley que presentó en 29 de Mayo de 1838; cuya idea adoptó primero la comision como resulta del dictámen leído en sesion de 11 de Junio del mismo año, y despues y casi por unanimidad el Congreso, previa una discusion detenida en la que se oyeron los argumentos mas luminosos en pro y en contra de esta cuestion.

Los mismos deseos de reformar la direccion general de Estudios manifestó el Ministerio de la Gobernacion en el proyecto de ley de enseñanza intermedia y superior que leyó á las Córtes en 11 de Julio de 1841, como lo prueba el silencio que en todo él se observa acerca de la administracion superior de los estudios". (8).

En definitiva el que volia demostrar el Sr. Pedro Gómez de la Serna, era que l'organització de la direcció general d'Estudis era contrària a les intencions gestores del Govern.

I donats aquets inconvenients els presenta de la següent manera:

"1º Que sin embargo de contar la direccion en su secretaria con un personal mas numeroso que el del mas vasto ministerio, no puede ejecutar con rapidez, porque sus acuerdos tienen que retardarse notablemente, ya por los trámites y formalidades interiores que hay que seguir en el curso de los negocios, ya tambien por la diferente manera de ver la cuestion cada uno de los directores; diferencia necesaria y conveniente en los asuntos consultivos, pero fatal y ruinosa cuando se trata de ejecutar. 2º Que apremiada constantemente la direccion general de Estudios por la urgente necesidad de resolver los expedientes de gobierno y económicos, pues tambien abraza este ramo de la administracion, se ve con frecuencia precisada á desatender los consultivos. ...".(9).

Es veu que el Govern no volia intermediaris entre Administració i administrats. Gómez de la Serna volia dirigir l'administració de la Instrucció pública, o no volia que el Govern fos un cos, merament consultiu. A continuació, per Reial Decret de l'1 de juny de 1843 quedava suprimida la direcció general d'Estudis i es creava un consell d'Instrucció pública, que quedaria format de la següent manera: "D. Manuel José Quintana, presidente de la suprimida direccion general de Estudios; y para consejeros á los actuales vocales de la misma D. Gregorio Sanz de Villavieja, D. Eugenio de Tapia, D. Celestino Olózaga, D. Pablo Montesino y D. Juan Subercase; y á D. Martin de los Heros, D. Alberto Felipe Valdric, marques de Vallgonera; D. Martin Fernandez Navarrete, D. Francisco de Borjas Tarrius, D. Juan Nicasio Gallegos, D. Andres Alcon, Don Miguel Golfanguer y D. Mateo Seoane". (10).

La Segona Ensenyança, pels liberals en el poder, era considerada com a fonamental, i cercava la seva rentabilitat en relació a procurar el progrès fabril i la indústria. Però:

"...era indispensable extender sus límites, enlazar lógicamente la serie sucesiva de los conocimientos científicos, según el órden de analogía que entre ellos existe, y en suma, formar de los mismos un todo congruente y en cierto modo homogéneo, capaz de elevarse á la categoria de lo que por excelencia lleva en todas las universidades el nombre de facultad mayor". (11).

La regulació continuada de la Segona Ensenyança era un fet, així com el procés irreversible cap a la seva centralització i uniformització.

La constitució del Consell d'Instrucció pública es produeix l'1 de gener de 1844, a on és confirmat com a president Manuel José Quintana, i a on es confirmen en el càrrec als senyors anteriorment citats a més de Bonifacio de Santos, Juan Martin Carramolino, Javier de Quinto, Antonio Moreno, Ramon Capdevila, Ramon Frau, Joaquin Hysern, José Camps y Camps, i Pedro Juan Guillen, vocal secretari. (12).

Aquest Consell d'Instrucció pública es veurà regulat en la seva organització i funcionament pel "Reglamento para el Consejo de Instrucción pública", que en el seu primer article és considerat com un cos auxiliar del Govern, i podrà elevar exposicions a S.M. per proposar les reformes que estimi oportunes per a la utilitat de la Instrucció pública. L'Intervencionisme

del Govern es veu clar i presidencialista. (13).

Des de la mentalitat oficial del moment, en el B.O.I.P. apareix un resum titulat: "Bosquejo del Estado actual de la Instruccion pública en España", que és continuació del que ja havia publicat Javier de Quinto el 28 de febrer de 1841, i es proposa la descripció de les administracions. Malgrat sigui una visió oficialista pot ser convenient que en fem un repàs, (14) perquè crec que és una informació que ens facilita una síntesi:

"... Hoy nos proponemos recorrer rápidamente la obra de las administraciones que se han sucedido desde aquella época, sentando el verdadero punto de partida de las tareas á que de nuevo nos consagramos. De esta suerte tendremos recogidos en dos cuadros, así lo adelantado en instruccion pública desde 1834 á 1841, com desde el último año hasta el momento actual: dos períodos que comprenden toda la menor de edad de nuestra Reina; que señalan el punto adonde se ha llegado, no sin grande trabajo y perseverancia, en medio de tan angustiosas y desasosegadas épocas, y cuyo exámen proporcionará por último medios de comparacion para el porvenir brillante que con tanto fundamento esperamos de un reinado próspero, ilustrado y justo". (15).

Aquest document considera la llei de 21 de juny de 1838 com a font per a crear noves escoles d'ensenyança primària. L'Administració havia possibilitat les bases de les Escoles Normals a través de potenciar la creació de la central de Madrid, havia creat les comissions provincials i locals, per auxiliar el Govern

en la direcció de la Instrucció pública i facilitava l'organització de l'administració de la Instrucció pública. El Poder creia que l'ensenyament intermedi i el superior no posseïen la força convenient i necessària. Aquesta preocupació queda manifestada així:

"Mayores hubieran sido sin duda alguna los beneficios que las enseñanzas intermedias y superiores tendrían que agradecer al período administrativo que concluyó con el año de 1840, á no haber sebrevenido el contratiempo, para siempre lamentable, que la ley de estos estudios experimentó en el Senado él 13 de Julio de 1838. Como quiera que sea mucho pueda hacerse todavía á pesar de carecerse de la fuerza que el procepto legislativo puede dar en estas materias, y mucho se ha hecho con efecto durante el período que vemos á bosquejar sucintamente. ... ". (16).

Després l'Administració es proposa oferir la seva visió dels avanços educatius des de 1841 fins el moment que redacta l'article a 1844. I ens diu:

"...La instruccion primaria ha sido privilegiada considerada por el Gobierno durante la época de que nos ocupamos. En pocos periodos se ha hecho mas: y llenos de fe en el porvenir que delante de nuestra vista replandece, no cesaremos de encomiar el grande merecimiento que contraerá ante el pais quien quiera que siga mejorando la situacion de los maestros de primeras letras, multiplicando las escuelas y desenvolviendo entre nosotros los poderosos gérmenes de ilustracion y de riqueza que encierran en su seno las enseñanzas primarias.

Sin maestros no hay escuelas: mas para poseer buenos maestros dos condiciones son indispensables: mostrar aliciente en esta carrera para que hombres de disposiciones especiales puedan consagrarse enteramente á ella, y no conceder el honroso título de profesor sin exigir de antemano las convenientes garantias de capacidad i suficiencia. Respecto á esto último, con orgullo lo decimos, poco queda que desear á los españoles: con

que generalice el establecimiento de las escuelas normales, como hasta aquí con tan buen éxito se ha procurado; y con que se dificulte el ingreso en el cuerpo de maestros á los que ó no procedan de estas escuelas ó carezcan de las necesarias condiciones ...". (17).

L'article segueix amb aquesta tònica tan optimista, però es queixa de la manca de condicions en que treballen els mestres i de la manca de presupostos en els municipis dedicats a la Instrucció primària. Fa un repàs a la legalitat vigent en relació a la creació d'escoles Normals, a la funció que hi van tenir els caps polítics i les comissions:

Per exemple d'aquest tema ens indica:

"Consecuencia de esta órden y del órden- es refereix a la de 13 de desembre de 1840- y del celo infatigable del Gobierno y de algunos delegados suyos en las provincias , ha sido la creacion de diferentes escuelas normales. La de Córdoba, planteada en 5 de Noviembre de 1841, con la concurrencia de jóvenes enviados por los pueblos cuyo vecindario pasaba del número de mil doscientos, y abierta definitivamente en 1º de Setiembre de 1842: la de Orense, instalada en 5 de Diciembre de aquel año: la de Guadalajara, creada en 9 de los mismos: la propagacion de la escuela normal de Soria en toda la provincia por medio de cuarenta y nueve escuelas dominicales: la instalacion completa en Lerida en 26 de Diciembre de 1841 de una escuela normal y otra de párvulos: la creacion de otra escuela normal en Salamanca en 6 de Marzo de 1842, abierta definitivamente en 10 de Octubre: el establecimiento de Albacete en 8 de Marzo del mismo año, abierta ya provisionalmente en 6 de Febrero: la de Huesca instalada en 5 de Marzo de aquel año: la de Jaen, creada en 9 de Noviembre de 1842, y consolidada con las disposiciones del gobierno en 22 de Agosto de 1843: la de Palma, en Mallorca, abierta en 17 de Octubre de 1842: la de Búrgos, creada en 22 de Agosto de 1843: la de Leon, instalada en 4 de Octubre de 1843: la de Avila, abierta en 19 de Octubre de 1843: son otros tantos esfuerzos hechos en favor de estos inestimables establecimientos". (18).

Segons el mateix article existien ja les escoles Normals següents: "Albacete, Avila, Badajoz, Baleares, Cáceres, Castellon, Ciudad Real, Córdoba, Guadalajara, Huesca, Jaen, Lérida, Logroño, Lugo, Madrid, Navarra, Orense, Oviedo, Pontevedra, Salamanca, Segovia, Soria, Tarragona, Teruel, Zamora", i s'instal·laren poc després la de Burgos i la de Lleó. (19). Eren un total de 27.

Però, malgrat aquestes afirmacions: entén que, a segons quines províncies, els caps polítics, no feien el necessari per aconseguir la seva creació. Entre aquestes es trobava la d'Alacant, Barcelona, Cadis, Girona, Guipúscoa, Màlaga, Biscàia, etc. (20).

En aquesta visió de la realitat s'hi poden detectar simultàniament, plantejaments de política educativa, en una defensa justificativa de la labor governamental, i a la vegada exposa algunes de les dificultats que es presentaven davant el desenvolupament de la praxis del sistema educatiu. També es creu que:

"Hemos dicho anteriormente que el Gobierno acababa asimismo de salvar la escuela normal central de Madrid de la decadencia en que se hallaba esta escuela, privada hasta el día de todo auxilio de su propia provincia, se había sostenido únicamente por los esfuerzos del Gobierno y con los productos de las pensiones de los alumnos que habían mandado las demás provincias. Terminada la educación de estos, y colocados ya al frente de las que se han abierto hasta aquí en las capitales de que hemos hecho mencion, la central de Madrid quedaba expuesta a desaparecer. El Gobierno, al paso de procurar

que cumpla Madrid con el precepto legislativo, por lo que como escuela normal de la provincia le corresponde, ha acudido á dotarla competentemente como escuela central. La pension de 4,000 pesos fuertes con que está gravada la mitra de la Habana para las enseñanzas públicas, y que antiguamente habia estado consignada al hoy suprimido seminario de Nobles, se ha adjudicado definitivamente á esta escuela, y los fondos generales de instruccion pública han sido obligados á suministrarla, con calidad de reintegro sobre aquella pension, la cantidad de 6,000 rs. vn. mensuales. Felicitamos sinceramente al Gobierno por esta importante medida". (21).

El 28 de setembre de 1843 se reorganitzen les escoles Normals de tot l'Estat. (22).

A l'esmentat article de Javier de Quinto es considera que una de les mesures que serien més encertades que prengué el Govern seria la creació d'un cos d'inspectors, per poder vetllar la situació de totes les escoles de l'Estat espanyol, degut a que creia que les circumstàncies no eren favorables per acomplir una labor d'inspecció per part dels encarregats corresponents, ja que no era una ocupació suficientement professionalitzada per aconseguir-ho. (23).

Una altra aportació que destaca aquest article de part de l'Administració fou facilitar la creació de Societats per a la millora de l'educació del poble, escoles d'adults, i escoles de pàrvuls, però considera que:

"Estos poco numerosos progresos honran á las autoridades y particulares que en medio de la incuria general han sabido distinguirse tan señaladamente, al paso que deben servir de poderoso estímulo á los restantes pueblos españoles que hasta aquí hayan permanecido en una inaccion ó indiferencia". (24).

A continuació es fan propòsits per poder després analitzar

les millores referents a l'ensenyança secundària i superior. I nosaltres també ho ajornam per més endavant.

Malgrat el manifest optimisme del Senyor Javier de Quinto, el que es dedueix de tot això és que, en línies generals, el poder polític veia l'Educació com un instrument de poder ideològic i de mentalització moral. Però quasi mai no encertava en arbitrar les mesures suficients per cubrir les necessitats materials i humanes que exigia la viabilitat del seu projecte, per així aconseguir els seus objectius coherents amb l'aspiració d'adequar el sistema educatiu a les exigències d'una nova societat.

Però, la **societat** no era prou receptiva per rebre els missatges oficials i acceptar les propostes amb entusiasme, ja fos per la inestabilitat política, ja per les lluites polítiques i ideològiques que es vivien, ja per la ignorància d'aquestes propostes per la majoria de la població afectada, degut, entre altres, a que la informació que es rebia només podia esser digerida per una minoria culta. El grau d'analfabetisme existent era molt elevat.

També és veritat que les lluites polítiques i ideològiques probablement possibilitaren una certa dinamització de la consciència de part dels poders públics per a que d'alguna manera es preocupassin d'estructurar i organitzar el sistema educatiu des de l'òptica de poder central.

Per aclarir aquest galimaties, pas a continuació a aprofundir

en els temes apuntats al principi d'aquest apartat, i en primer lloc cal incidir en el paper que jugaren les lluites político-ideològiques en la construcció del sistema educatiu, especialment des del punt de vista de la lluita pel control de l'educació des del poder.

2.1.1.- Les mentalitats i ideologies en els plantejaments educatius.

Les lluites pel control ideològic del sistema educatiu. (1833-1845).

La mentalitat liberal és fruit de l'herència del reformisme Il·lustrat, si considerem la Il·lustració com una forma de vida col·lectiva de transició de l'Antic règim a la societat contemporània del segle XIX. És una influència ja llunyana a l'època estudiada, perquè entrem a un període que viu un procés d'afirmació liberal moderada. En aquest tipus de moderantisme triomfen les inquietuds reformistes de la societat, des de l'Educació, des de la seva perspectiva, i des dels seus plantejaments.

Una de les explicacions d'aquestes influències de caire utilitarista, que a partir de 1833 es produeixen a l'Estat espanyol, són iniciativa dels emigrats a Anglaterra quan ja retornen de l'exili, a partir de la mort de Ferran VII, hereus per altra banda del trienni liberal (1820-1823), primer triomf liberal a l'Espanya del segle XIX.

Per a J.L. Lopez Aranguren el trienni liberal va significar, des del punt de vista sociopolític:

"El triunfo del ejército liberal, de la conspiración y de las sociedades secretas -incluso con la creación de una 'nacional-masonería' (los llamados 'Comuneros'), como podría llamársele paralelamente a la expresión 'nacionalsindicalismo'-, la supresión definitiva de la Inquisición, la conciencia de la necesidad de dotar de una base socioeconómica al nuevo Régimen, la voluntad de creación de una Instrucción pública moderna (Reglamento General de 1821), y de una 'opinión pública', por medio de las Sociedades patrióticas, de unos órganos de resisten-

cia democrática institucionalizada, a través de las Juntas Provinciales, y de un 'pueblo en armas', a través de las Milicias nacionales". (23).

La influència no ve només d'Anglaterra sinó també, eminentment, de França. L'influx intel·lectual de la ideologia liberal a Espanya prové de Benjamin Constant, polític i publicista francès, format a Oxford i Edimburg, viatger, com tants d'altres del seu temps, per Alemanya i Itàlia, que va ésser un precursor de la ideologia liberal.

El camí cap a l'afirmació liberal s'inicia temporalment, dins l'esquema del nostre treball, després del parèntesi de l'època ominosa del temps de Ferran VII, procés que té la seva culminació a 1843 quan s'acaba la Regència d'Espartero i s'inicia l'escalada al poder dels moderats. Esdeveniment que reflecteix el tipus d'estat liberal que en realitat tolerava l'ambient polític del moment. Per extensió és un reflex del tipus d'ideologies existents en lluita pel poder des de la seva poltrona del Govern.

En tot aquest procés de lluites i consensos, els liberals al poder volien aconseguir, amb els seus diferents matisos, generalitzar l'educació primària, tot uniformant i centralitzant la seva gestió administrativa i ideològica. Era una necessitat per transmetre, a través d'ella, una nova forma de vida, de cultura, de gestió social i política. Un element que confirma una forma d'ideologització institucional, és la creació i la divulgació de les escoles Normals de formació de mestres, font de mentalització segons els interessos dels

liberals en el poder. Per exemple educar el poble a partir del model de societat que intentaven implantar a través del sistema educatiu. Les escoles Normals s'inicien amb una vocació populista i per això tenen la voluntat de rebre els alumnes dels pobles per facilitar l'adequació del sistema educatiu als canvis socials i econòmics que es pretenien des del poder.

Un altre exemple d'utilització institucional al servei dels interessos liberals i burgesos és la creació i desenvolupament dels instituts de Segona Ensenyança que serviren de cedaç i com a passa intermitja per formar el fills de les classes mitjanes, especialment de la burgesia, cap a la Universitat i per esdevenir dirigents de la societat.

Eren institucions que havien de dur a terme una tasca culturitzadora i de transmissió d'un model social i ideològic segons els grups i les classes socials a que anava dirigit; serien les encarregades de transmetre el nou esperit de moral civil, sempre tenint present la població a on es dirigia aquesta tasca.

Ja hem indicat que tot això es produeix a un moment en que el carlisme es consolida com a grup opositor al poder establert i com a grup polític contrari a ultrança del liberalisme constitucional. Neix el partit moderat, i a partir de 1837 el partit progressista de caràcter més radical. (26)

Tot això dins un ambient de conflicte violent, produeix aparentment pel tema de la successió monàrquica. Paral·lelament neix un pacte entre la monarquia i les forces liberals i s'inicia un procés de transformació política.

Es produeix una aliança de Maria Cristina amb les diverses forces liberals a la seva lluita dinàstica, i ve a esser la mort del radicalisme liberal, al manco des del punt de vista ideològic i des de l'estructura de poder. Aquestes circumstàncies afavoreixen la consolidació del moderantisme i dificulten la d'un procés autènticament revolucionari i la incorporació del poble en ell, ja que el joc polític depenia de grups minoritaris potents només a les estructures de poder i no implantats al conjunt de la societat. Parlam dels principis, a la història de l'Estat espanyol, dels partits polítics. Aquesta dinàmica volia una estabilitat mínima, al manco a nivell local, imprescindible per implicar les forces socials a la superació de les primeres fórmules revolucionàries, encaminades al reforçament polític de les classes mitjanes i representades al poder per la naixent burgesia, que volia significar el reforçament de les classes mitjanes als poders locals.

La no consolidació de les aspiracions estrictament liberals fa que surtin guanyant la noblesa i l'aristocràcia com a estaments privilegiats de l'antic Règim, i que persistesquin com una reminiscència d'ell.

Per assenyalar les característiques de la nova política educativa-escolar, (27) hem de dir que la construcció de l'Estat

espanyol passa per un centralisme controlat des de Madrid. Liberal i moderats coincideixen en que entre altres circumstàncies "conduïx al control per part de l'Estat de la funció docu al seu aspecte directe o la vigilància de la mateixa".(28)procés que es durà a terme dins el marc de la consolidació dels estat-nació en el segle XIX, no tan sols per raons polítiques sinó econòmiques, com la construcció mercantilista dels mercats nacionals.

En realitat s'aplica un tipus de liberalisme determinat, que deixa d'esser una fidel representació de la ideologia liberal com a filosofia global de la vida econòmica, social, i política i que en definitiva pretenia englobar tots els aspectes de la societat. Pretenia esser un paradigma per a la solució de tota la problemàtica de la vida col.lectiva. (29).

I des d'aquest punt de vista, el liberalisme global, en l'aspecte polític, no encaixava a l'Estat espanyol per l'intervencionisme que proposaven. perquè es fonamentava en la liberalització i perquè el liberalisme social posava per damunt la preponderància estatal al respecte a l'individualitat humana.

Es veu que des del poder no assumien aquestes qüestions, al manco a l'Estat espanyol; sinó, haurien **desconfiat** profundament de l'estat i de les seves institucions. Però el que si assumiren va ser el liberalisme constitucional que era el que més s'adequava

a les seves possibilitats i als interessos de classe. Això naturalment havia d'incidir al seu pensament educatiu, així com a la seva política educativa, en contradicció al que els liberals radicals haurien programat d'estructuració descentralitzada, que haurien aminorat el poder estatal. Però en certes ocasions les mesures descentralitzadores, es feien per afavorir els poders locals i el control més directe de la realitat. A l'Educació afavorien les iniciatives privades, en contra de la universalització de l'Educació.

Però hauríem de fugir d'aquestes teoritzacions inicials i aprofundir sobre com va evolucionar això que volem explicar, ja que crec que les lluites polítiques que es donaren en aquesta etapa tenen la seva especificitat i concreció en la lluita pel control, no tan sols del nivell polític, sinó de l'Educació.

A nivell de concreció de política educativa dels liberals d'aquesta etapa es pot considerar la interpretació que ens fa Bernat Sureda, quan afirma que:

"Los liberales enlazan con el reformismo educativo que ha ido tomando cuerpo en las etapas finales del Antiguo régimen. De él toman muchos de los elementos e ideas que adquieren en estos momentos una especial significación al encajar perfectamente en el marco social, político y económico que les es propio. Los liberales aprenden también las experiencias anteriores y pronto se dan cuenta de que nada se soluciona con tímidas y parciales reformas". (30)

Per a ell la primera etapa va des de 1833 a 1837 amb la Constitució, i el considera un període pont, i la política educativa es veu condicionada per la inestabilitat provocada pels esdeveniments que permeten la consolidació política del règim liberal. (31). Crec que seria més correcte afegir a la denominació de liberal, el concepte de constitucional, que defineix amb més exactitud el règim polític en construcció en aquells moments, baix la convivència amb la monarquia constitucional.

"La Estrella, periodico de Política, Literatura é Industria," el 26 de novembre de 1833, en un article sobre la Instrucció pública, deia:

"Pasemos ya á los colejos y escuelas, que segun prescribe el plan de estudios, deben ser empresas de corporaciones y particulares. Siempre se ha hecho un grande incapie en uniformar los metodos de enseñanza y en obligar á servirse de estos ó de los otros libros. Nosotros discurririamos de otra manera, y diriamos ¿cuáles son los estudios que deben prevalecer en los colejos y pensiones? Sin duda aquellos que pueden ser útiles a mayor número de personas. Estos en las circunstancias nuestras son la lengua latina y las matemáticas: la primera porque es indispensable para poder seguir cualquiera de las tres carreras espresadas; las segundas porque sirven para todas las demás. Dejemos, pues, á los empresarios y directores de los colejos en plena libertad para adoptar el método de enseñanza acerca de los libros que gusten, con tal que el resultado sea presentarnos latinicos y matemáticos sobresalientes. En Francia se pasan ocho años en el colegio, los siete aprendiendo la lengua latina, y el octavo la filosofia. Es verdad que al mismo tiempo estudian los alumnos el griego, y toman algunas nociones de historia, jeografia y matemáticas... Nosotros quiesieramos que en los colejos se pasasen seis años, los tres primeros de latinidad, y los otros tres de matemáticas. El griego exige un estudio separado; y a pesar de su importancia no debe exigirse que todos los alumnos le aprendan, porque la mayor parte de ellas no le tendran aficion, y á pocos hará falta durante

su vida. La jeografia y la historia deben enseñarse tambien separadamente en las universidades, y en cuanto á la relijion deberá enseñarse en los colejos los jueves y domingos. Para estudiar el latin bastan tres años bien aprovechados, con tal que no pierda el tiempo en aprender á componer en esta lengua...". (32)

Aquí se'ns fa referència a la utilitat dels estudis, però fonamentalment a la llibertat de creació de centres i a la llibertat d'ús del mètodes i llibres, però també és veritat que es parla de:

"Por lo que a las escuelas decimos lo mismo que los colejos. Siga cada maestro el metodo Lancasteer. el de Vallejo o el que le acomode, con el que ni pretendo que lean, escriban y cuenten bien. Lo esencial es multiplicar las escuelas, para lo cual se debe escitar el celo de las corporaciones, persona piadosas y ricas. Las sociedades económicas que tan útiles pueden ser para todos, y que también convendria multiplicar al infinito, fomentarian sin duda las escuelas de primera enseñanza si el gobierno las protejiese". (33)

Es tracta d'apel·lar al proteccionisme estatal, però a la moda dels Il·lustrats. Som al principi del constitucionalisme monàrquic, a on el principi bàsic defensat és la llibertat.

Al principi continuen vigents molts dels elements de l'anterior etapa; des del punt de vista legislatiu, continua vigent Calomarde. De la primera evolució legislativa de caràcter global ja n'hem fet referència, però ens hem de referir a la que ens pareix una de les primeres passes significatives en aquest procés de política educativa constitucional-monàrquica, i nova

organització escolar, bàsicament al servei dels grups burgesos triomfants. La data clau de tot aquest procés pareix esser 1834, en la que, per exemple, una comissió nomenada pel Consell de la Regència- en la línia dels plantejaments moderats- té per missió instar la rectificació de l'ensenyança com una de les tasques més urgents, la qual cosa s'aconsella al Govern de l'Estat espanyol. (34).

Després de fer un repàs a la raó d'esser de l'esmentada comissió, estudien la conveniència de la creació d'una Acadèmia general de ciències i consideren que convé plantejar l'assumpte de l'establiment d'aquesta institució com a part d'un pla general d'ensenyança:

"... Porque las Academias no son escuelas, son unos como depositos de la masa general de los conocimientos y de la civilizacion suprema de una nacion, y que por consiguiante influyen en la enseñanza, pero esta puede existir, especialmente en sus principios, sin Academias. ..." (35).

I segueix amb aquesta tònica fent una reflexió justificativa de la seva postura negativa, però amb molta relació amb la nostra temàtica:

"El Gobierno, si quiere, puede establecer la enseñanza, aunque no la haya antes, ó mejorarla si la precedente es defectuosa; pero le es imposible fundar una Academia, sino tiene sabios de que formarla. Las Academias son el resultado del tiempo é ilustracion anterior, y querer anticipar su nacimiento pudiera ser causa de que abortasen". (36).

Es per això que considerava:

"... Recorramos esas universidades donde todavia se conserva la division del Peripato y el sistema ó circulo de ciencias que se estableció hace seis siglos. Alguna

vez como por excepcion y á hurtadillas se enseñan en ellas los primeros elementos de las Matemáticas, la verdadera Física, ni la Química ni demas ciencias naturales, ni la Astronomia, ni las Humanidades, ni las lenguas sabias, ni la Historia ni las ciencias morales, económicas y políticas que tanta mano se dan entre si y con la Historia. ¿Como han de nacer y criarse rosas en un campo cubierto de malezas y espinas? Si se encuentran algunas instituciones menos imperfectas de enseñanza, se deben á las sociedades económicas, á los Consulados, á esfuerzos aislados del Gobierno de la Corte, pero sin trascendencia á la enseñanza general del Reino. Fuera muy facil extender estas reflexiones, como conoce el Consejo; y la Comision se ciñe á la ilustracion general, la primera, la mas urgente, la mas digna por ahora de su solicitud, es la rectificacion de la enseñanza. Esta debe preceder en el órden natural á la fundacions de Academias, asi como la siembra debe preceder á la recoleccion del fruto. Haya sabios de todas clases, y entonces podrá formase la Academia general facilmente y sin esfuerzos, lo mejor seria que estas cosas exigiesen pocas Diligencias del Gobierno, y que se hiciesen con la menor intervencion suya que fuese posible". (37).

En definitiva, a conseqüència d'aquestes reflexions, el que es demana és simplement un ajornament de l'establiment d'aquesta institució, ja que es considera que és prioritària la reforma i establiment de l'ensenyança. ((38)).

Referent a l'inici de la reforma educativa d'aquests moments val l'apreciació o indicació que ens fa Eugenio García Barbarín, quan diu:

"En 31 de agosto de 1834 decía la reina gobernadora, por consejo directo de D. José Moscoso de Altamira, y en nuestro sentir por influencia decisiva de Montesino: 'Persuadida de que la enseñanza primaria es uno de